

Krzysztof Modras, *Omelia copta attribuita a Demetrio di Antiochia, Sul Natale e Maria Vergine*, Roma 1995, 241 s.

Opublikowana rozprawa doktorska Krzysztofa Modrasa, została przedstawiona i pozytywnie oceniona (w 1994 r.) w Instytucie Patrystycznym Augustinianum w Rzymie. W ocenie rozprawy brali udział prof. Tito Orlandi, prof. Maria Grazia Mara i prof. Alberto Caplani.

Przedmiotem rozprawy jest edycja trzech koptyjskich rękopisów Homilii (*De nativitate*) przypisywanej nieznanemu bliżej autorowi Demetriosowi z Antiochii. Dwa rękopisy ze zbiorów Pierpont Morgan w Nowym Jorku (M 596 i M 597) nie zostały dotąd wydane, trzeci BL 7027 z Muzeum Brytyjskiego w Londynie, został wydany i przetłumaczony przez E.A.W. Budge, *Coptic Miscellaneous Coptic Texts in the Dialect of upper Egypt*, Londyn 1915, s. 74-119 (tekst koptyjski) i s. 652-698 (tłumaczenie angielskie; wydany przez Budge'a jako MS Oriental 7027). Fragmentarycznie autor rozprawy ujawnił także zbieżności z innymi tekstami koptyjskimi. Poszczególne rękopisy znajdują się w rękopisach w trzech różnych zbiorach koptyjskich utworów. Wspólna dla nich wydaje się jedynie forma literacka, są to homilie i mowy. Trzy rękopisy nazywają ten utwór: ΟΥΛΟΓΟΣ ΕΛΑΤΑΥΟΥ ΝΟΙ ΑΠΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΝΑΝΤΟΙΟΧΕΙΑ ΤΠΟΛΙC *Mowa, którą wygłosił Apa Demetrios, arcybiskup miasta Antiochii*. Łaciński skrót tytułu *De nativitate* odpowiada treści, chodzi bowiem o homilię na święto Narodzenia Pańskiego (29 miesiąca koiahk; ΚΟΙΑΖΚ, czyli 7 stycznia). Homilia poświęcona jest nie tylko Bogurodzicy, ale Jej całemu życiu. Wzmianki w tekście homilii, nawiązujące do liturgii i świąt kalendarza koptyjskiego, wskazują, że chodzi o homilię odczytywaną w czasie liturgii. Utwór nosi także cechy homilii wygłoszonej. Świadczyć o tym może użycie liczby mnogiej i zwroty do słuchaczy. Autor zwrócił na to uwagę w swojej rozprawie (s. 29-32). Krzysztof Modras uważa, że liturgiczny tekst homilii dotyczył całego okresu bożonarodzeniowego i uwzględniał treści teologiczne związane z tym cyklem (zwiastowanie, obrzezanie, ofiarowanie w świątyni, ucieczka do Egiptu). Względ na słuchaczy dowodzi, że chodzi nie tylko o mnichów, ale także ogół wiernych, uczestników świątecznej liturgii. Autor rozprawy uważa, że ostateczny kształt homilia ta uzyskała w okresie wieku VII i VIII. Aluzja biblijna w homilii (Iz 45,14-15: wersety 572-577) wydaje mi się jednak słabym argumentem na to, że homilia – jak twierdzi autor rozprawy – miała powstać po roku 640/642, czyli po ostatniej inwazji Egiptu, zajęciu tej krainy przez islam. Kwestię autorstwa homilii można by rozwiązać przy pomocy kryteriów wewnętrznych: orientacji teologicznej autora. Teologię, a dokładnie chrystologię utworu określa autor rozprawy jako „monofizytyzm seweriański”, a w ujęciu polemicznym jako teologię przeciw aftartodoketyzmowi (s. 32). Wskazują na to wersety 767 i nn, 888 i n. Aftartodoketyzm odrzucał realne cierpienie ciała Chrystusa, a temu sprzeciwiają się cytowane wersety 767 i nn: ΑΧΕΙ ΕΠΕΧΤ ΨΑΡΟΝ: ΑΝΟΝ ΖΩΩΝ ΜΑΡΝΒΩΚ ΨΑΡΟΧ ΖΜ ΠΤΒΒΟ ΑΧΜΟΤΝ ΜΜΟΧ ΖΝ ΟΥΟΜΧ ΤΒΝΗ *zstąpił do nas, przystąpmy więc do niego my sami w czystości, spoczął (bowiem) w bydłęcym żłobie* [tł. W. Myszor], (tł. Modrasa: „Egli discese da noi. Noi stessi, andiamo da lui nella purezza. Egli riposo in una magiatoia di giumenti”). Nie widzę aluzji do cierpienia na krzyżu, chyba, że złożenie w żłobie! Bardziej jednak widać to w wersecie 888: ΜΑΛΙCΤΑ ΝΚΕ ΖΙCΕ ΤΗΡΟΥ ΝΤΑΦΨΟΠΟΥ ΖΑΡΟΝ ΖΙΧΕΜ ΠΨΕ

ΠΕΣΤΑΥΡΟΣ szczególnie te wszystkie cierpienia, które wziął dla nas na drzewie krzyża [tł. W. Myszor], (tł. Modrasa: „massimamente tutte le altre sofferenze che egli subi per noi sul legno della croce”). To wskazywałoby na wcześniejszy okres powstania homilii. Czy jednak tak ogólna wzmianka o cierpieniu na krzyżu zawiera polemikę przeciw „niecierpliwości” ciała Chrystusa? Za polemikę można by uznać jakąś aluzję do wolności od fizycznego, cielesnego cierpienia Chrystusa, którą to ideę autor homilii odrzucałby w sposób jednoznaczny i wyraźny.

Wątek teologicznym homilii autor rozprawy poświęcił osobny rozdział (s. 41-46), uwzględniając według ich wagi i wielkości w homilii przede wszystkim mariologię, postać Józefa Oblubieńca, teologię trynitarną, chrystologię (tu charakterystyczny termin **ΑΠΟΔΗΜΙΑ** jako „zamieszkanie” na określenie wcielenia), soteriologię, duchowość, eklezjologię i eucharystię, eschatologią, Pismo Święte. Szeroki wątek mariologiczny jest zrozumiały, na uwagę jednak zasługuje nauka o duchowości, która wyraźnie wskazuje na środowisko monastyczne, środowisko autora, lub redaktorów homilii.

Trzy rękopisy koptyjskie wyraźnie tej samej homilii, wykazują jednak dodatki redakcyjne. Zdaniem Modrasa, M596 zawiera homilię w wersji skróconej, którą autor rozprawy uznał za bazową i pierwotną. Dłuższą wobec niej o 22% tekstu jest wersja w M597. Natomiast wersja opublikowana przez Budge'a, czyli BL 7027 jest najdłuższa, powiększona o 24% w stosunku do wersji bazowej M596. Przy tak daleko idących zbieżnościach trzech wersji homilii autor mógł się zdecydować na skolacjonowanie i edycję homilii w rekonstrukcji wersji pierwotnej. Wydał jednak homilię w formie edycji trzech poszczególnych wersji M 596 (jako A), M 597 (jako B) i BL 7027 (jako C). Technika edycji wzorowana na metodzie zaproponowanej przez Tito Orlandiego (na przykład w edycji: Shenute, *Contra Origenistas*, Roma 1985 i Paolo di Tamma, *Opere*, Roma 1988), pozwala na porównanie trzech wersji w bardzo wygodny sposób. Edycja koptyjskiego tekstu obejmuje trzy etapy (opis u Modrasa, s. 23-24): przeniesienie tekstu według kodu ASCII na koptyjskie znaki, edycję właściwą, czyli podział tekstu na najmniejsze porównywalne frazy i ustalenie ciągłej numeracji tych fraz dla tekstu w trzech rękopisach i w trzecim etapie tłumaczenie na język włoski. Osobno dla wszystkich trzech wersji Modras napisał komentarz (Note: s. 179-236). Edycja homilii *De nativitate* nie jest wydaniem tekstu koptyjskiego w znaczeniu filologicznym. Autor rozprawy, poza indeksem biblijnym, nie opatrzył wydania komentarzem filologa, indeksem form gramatycznych, nie opracował leksyki, ani kordancji (jak to zrobił T. Orlandi we wzorcowych pracach, cytowanych wyżej). Opracowanie Modrasa nie zawiera nawet podstawowego wykazu leksyki: dla filologa – wykazu form i słownictwa egipskiego i greckiego pochodzenia, a dla teologa – „technicznych” pojęć teologicznych. Metoda edycji tekstu koptyjskiego (podział na wersety, wspólny dla trzech wersji!) pozwala śledzić „rozwój” homilii z edycji na edycję. Pozwala zauważyć to, o czym we wstępie mówił Wydawca, że wersja „wstępna” czyli M 596 zawiera najwięcej „braków”, ale treść „uzupełnień” można dopiero zauważyć w wersji M 597 i BL 7027. Obserwacje te można jednak tylko przeprowadzić na poziomie wersetów. Dodatkowego wysiłku czytelnika wymaga porównanie wersetów istniejących w trzech wersjach homilii; przykładowo przytaczam taką operację dla wersetów 293-294: w M596 wygląda on: **ΕΙΨΑΝΧΟΟC ΧΕ ΤΠΕ ΜΝ ΠΚΑΖ ΧΟCΕ ΤΕΧΟCΕ ΕΖΟΥΕ ΕΡΟΟΥ,Θ** w M597 wygląda on: **ΕΗΨΑΝΧΟΟC ΧΕ ΤΠΕ** (w. 294 pusty), a w BL 7027: **ΕΥΨΑΝΧΟΟC ΧΕ ΤΠΕ ΧΟ[Ο]CΕ ΑΛΛΑ Ν[Ε]CΨΗΨ ΑΝ ΝΜΜΕ**. W tłumaczeniu Modrasa: M 596: „Se dico che il cielo e la terra sono elevati. Tu sei elevata più di essi!”, w M 597: „Se dicono che il cielo (è grante)” a w BL 7027: „Se dicono che il cielo è elevato. Esso, però, non è uguale a te!”. Treść teologiczna wypowiedzi wersetów 293-294 nie różni się w trzech wersjach, filologicznie jednak są to różne zdania. Obserwując pracę Wydawcy, możemy jednak

domyślić się w wersji „najkrótszej”, czyli w M 597, dlaczego uzupełnił „(è grante)”, choć ani w rekonstrukcji wersetu 294, ani w komentarzu nie podał wersji koptyjskiej; wydaje mi się, że chodzi o [XOCE], czego zdanie koptyjskie wymaga, wzorem BL 7027: wer-set 293. Takich filologicznych „drobiazgów” jest w edycji wiele. Dla rekonstrukcji treści, a więc zdań w poszczególnych wersjach homilii, autor rozprawy odwołał się także do środków filologicznych. Bardzo często w rekonstrukcji myśli odwołał się do aluzji biblijnych. Edycja homilii autorstwa Modrasa może oczywiście służyć koptyjskiej filologii, ale wymaga dodatkowego opracowania. Autor rozprawy wskazał także ogólnie na korektę stylu i słownictwa przez redaktora wersji (C: BL 7027, por. dla wersetu 73, s. 186) i szerzej porównał rękopisy s. 20-22). Podobnie, choć skrótowo, porównał różnice treści teologicznej trzech wersji homilii (s. 21-22).

Wymogi rozprawy teologicznej spełnia przede wszystkim komentarz (ew. wspomniane już elementy opisu treści teologicznej we wprowadzeniu do tekstu). Komentarz do wszystkich trzech wersji homilii spełnia także wymóg połączenia („kolacjonowania”) tekstu pod względem filologicznym. Autor uznał bowiem za słuszne, aby komentować wydanie koptyjskiego tekstu w całości, gdyż różnice pod względem treści są faktycznie minimalne.

Nie da się oczywiście w skrótowym sprawozdaniu przedstawić bogactwa treści teologicznej komentarza. Zwracam jednak uwagę na jego formalną nowość. Na ogół wydawcy tekstów koptyjskich, filologowie, pomijają komentarz treści, wydawanych i tłumaczonych utworów. Jest jednak inaczej w rozprawie Modrasa. W obszernym komentarzu (s. 179-236) wskazał na bliższe i dalsze związki teologiczne homilii *De nativitate*. Najczęściej wskazywał na związki z *Protoewangelią Jakuba*, a także z innymi apokryfami, w wersji koptyjskiej opublikowanymi przez F. Robinsona (*Coptic Apocryphal Gospels*, w: *Texts and Studies* IV,2, Cambridge 1896; obecnie wznowienie w 2004!); na homilię przypisaną Damianowi z Aleksandrii (W.E. Crum, *Theological Texts From Coptic Papyri*, Oxford 1913, por. także nota do w. 659, 660, 667, 683, 704, 733, 743, 758) oraz na inne dzieło przypisane Teodozjuszowi z Aleksandrii (noty do w. 135 i 636). Homilia w sposób oczywisty zawiera „recepcję” odpowiednich tekstów biblijnych, zwłaszcza zawiera komentarz do *Magnificat*. Obejmuje maryjną interpretację niektórych wersetów psalmów (co prawdopodobnie wskazuje na wykorzystanie odpowiednich psalmów w koptyjskiej, ew. aleksandryjskiej, liturgii!). Związki z literaturą patrystyczną, aleksandryjską, mogą być rzeczywiście, choć temat ten wymaga jeszcze dodatkowego opracowania. Natomiast można zgłosić wątpliwości do stwierdzeń w komentarzu o związkach z pismami Orygenesza (por. nota do w. 88, 410); Ambrożego z Mediolanu, Rufina z Akwilei, Proklosa z Konstantynopola, Leontiosa z Jerozolimy (por. nota do w. 114, 117, 440), Jana Filipona (por. nota do 137), Hieronima (por. nota do w. 410), Ambrozjastra (por. nota do w. 440). Przykładów tego typu można z rozprawy przytoczyć wiele. Jeśli autor rozprawy znajdował jakieś związki treściowe z dziełami innych autorów, to wskazuje to jedynie na wspólne dziedzictwo teologiczne, najczęściej biblijnego pochodzenia. Interesujące mogą być natomiast ustalenia pewnych związków z koptyjskimi utworami przypisywanymi autorom dotąd bliżej nieznanym: Pseudo-Cyryla (por. w. 321, 564, 636), Pseudo-Teofila Al. (por. w. 468, 554, 562, 682).

Edycja koptyjskiego tekstu w rozprawie doktorskiej ks. Krzysztofa Modrasa zasługuje na polską wersję, to znaczy, na polskie tłumaczenie homilii *De nativitate*. Zainteresowanie pracą winni okazać teologowie, dogmatycy i historycy mariologii. Praca, opublikowana przed wielu laty, zasługuje na zainteresowanie także dzisiaj.